પ્રવચન નં. ૨૦૧, ગાથા–૧૭૦, શ્લોક–૨૮૫, રવિવાર, અષાઢ વદ ૭, તા.૦૩-૦૮-૮૦

'નિયમસાર' ૧૬૯ ગાથાનો આધાર છે. આધાર.

स्थितिजननिरोधलक्षणं
चरमचरं च जगत्प्रतिक्षणम्।
इति जिन सकलज्ञलांछनं
वचनमिदं वदतांवरस्य ते।।

'સંમતભદ્રસ્વામી'ની સ્તુતિ છે. **'હે જિનેન્દ્ર! તું વક્તાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે;...'** જેટલા વક્તા કહેવાય એમાં આ શ્રેષ્ઠ છે. **''ચરાચર (જંગમ તથા સ્થાવર) જગત પ્રતિક્ષણ (પ્રત્યેક સમયે) ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યલક્ષણવાળુ છે'...'** એનો અર્થ કે જાણે છે. આહાહા..! અનંત પદાર્થની એક સમયમાં ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ. સમય એક અને ત્રણ. આહાહા..! સેકન્ડનો અસંખ્યમો ભાગ એ એક સમય. સમય એક, દેખવું ત્રણને. પ્રભુ! એ આપના સર્વજ્ઞનું ચિહ્ન છે. સમજાણું કાંઈ? ન્યાયથી લીધું છે.

'હે જિનેન્દ્ર! તું વક્તાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે; 'ચરાચર (જંગમ અને સ્થાવર) જગત પ્રતિક્ષણ (પ્રત્યેક સમયે) ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યલક્ષણવાળું છે' એવું આ તારું વચન...' છે. એવું તારું વચન

છે. અર્થાત્ તમે જાણે છો. જાણો છે તો એ તમારું વચન છે, નાથ! એક સમયમાં.. સમયનો ભાગ પડતો નથી. એક સેકન્ડમાં અસંખ્ય સમય હોય છે. એક સેકન્ડમાં અસંખ્ય સમય. એવો એક સમય અને પ્રત્યેક પદાર્થના ત્રણ બોલ–ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ. સમય એક અને ત્રણને જાણે એવા અનંત ત્રણને જાણે. આહાહા..! ઝીણી વાત છે. અંતર વિશ્વાસ માટે આ વાત છે.

સમય એક અને અનંત જે વસ્તુ છે એ દરેક વસ્તુને એક સમયમાં ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ એવી એક સમયમાં એની ત્રણ અવસ્થા છે. એક સમયમાં એ ત્રણને ત્રણકાળને જાણે. એક સમયમાં ત્રણને ત્રણકાળને (જાણે). આહાહા..! શું કહે છે સમજાયું? 'સંમતભદ્રસ્વામી'નું વચન છે. એ **'તારું વચન (તારી) સર્વજ્ઞતાનું ચિહ્ન છે.'** સર્વજ્ઞ સિવાય આવું કોઈ કહી શકે નહિ. આહાહા..!

એક સમયમાં એક દ્રવ્યની ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ ત્રણ અવસ્થા. એવા અનંત દ્રવ્ય (છે). એ અનંત દ્રવ્યની ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવની અનંતી અવસ્થા. એ એક સમયમાં જણાય છે, એવું જે તમારું વચન છે, પ્રભુ! એ સર્વજ્ઞનું ચિહ્ન છે. આહાહા..! એ સર્વજ્ઞનું લક્ષણ છે. સર્વજ્ઞ સિવાય (આ વાત ક્યાંય નથી). એક સમયમાં બે ભાગ થતા નથી. નાનામાં નાનો કાળ એક સમય અને જગતની એક ચીજના ત્રણ ભાગ અને એવા અનંતા પદાર્થના ત્રણ ભાગ. સાધારણ વાત નથી. આહાહા..! લોજિકથી તત્ત્વને સિદ્ધ કરવાથી વિશ્વાસ આવે. પ્રભુ! તું આવા કેવળજ્ઞાની એમ ને એમ માની લે એમ નહિ. પણ આવું કેવળજ્ઞાન છે જે એક સમયમાં દરેક પદાર્થમાં, અવસ્થામાં ત્રણ ભેદ નથી. વસ્તુના ત્રણ ભેદ છે. એવી અનંતી અવસ્થાના ત્રણ ભેદ છે. આહાહા..! એ અવસ્થા ત્રણ ભેદ અનંતી. એવું જે તમારું વચન છે. પ્રભુ! એ તમારું સર્વજ્ઞનું વચન છે. આહાહા..! 'ડાહ્યાભાઈ'!

અહીં સર્વજ્ઞને સિદ્ધ કરે છે. સર્વજ્ઞમાં બહુ શંકા કરે છે ને? આ ક્રમબદ્ધ આવ્યા પછી સર્વજ્ઞમાં પણ (લોકો) શંકા કરે છે. સમયે સમયે જે થવાની હોય તે થાય, આઘીપાછી નહિ, તો કેવળજ્ઞાનમાં પણ શંકા કરે છે. કેવળજ્ઞાન પણ જાણે.. અહીં તો કહે છે.. અનંતકાળની ઉત્પાદવ્યયની પર્યાય, અનંતા દ્રવ્યની, અનંતા ઉત્પાદવ્યયધ્રુવ એક સમયમાં (જાણે). આહાહા..! ભાષા સહેલી છે. ભાવ (ગંભીર છે).

એક સમયમાં ત્રણકાળના ત્રણલોકના દ્રવ્ય જે ત્રણ સ્વરૂપે છે એને એક સમયમાં અનંતને આપ જાણો એ આપનું સર્વજ્ઞનું ચિહ્ન છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ભાષા સાદી છે, તત્ત્વ રહસ્ય મોટું છે. 'સંમતભદ્રાચાર્ય'ને મોટું કહેવું છે. ઓહો..! પ્રભુ! તમારું વચન એવું છે કે એક સમયમાં અમે ત્રણકાળને જાણીએ છીએ. એક સમયમાં ત્રણકાળની સમય સમયની ત્રણ પર્યાય, એવી અનાદિઅનંત, એવી અનંતી પર્યાય... આહાહા..! જ્ઞાનમાં જણાય છે, એવું તમારું વચન છે, પ્રભુ! અમે જાણીએ છીએ કે આપ સર્વજ્ઞનું એ ચિહ્ન છે. એનાથી સર્વજ્ઞ સિદ્ધ થાય છે. સર્વજ્ઞ વિના એવું કોઈ જાણી શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ? ભાષા સાદી

છે પણ અંદર સર્વજ્ઞની સિદ્ધિ કરે છે.

સ્વતઃ સ્વભાવ, સર્વજ્ઞનો સ્વતઃ સ્વભાવ એક સમયમાં. એક દ્રવ્યમાં ત્રણ. એક સમયનો ભાગ નહિ અને પદાર્થમાં ત્રણ ભાગ. એવા અનંતા પદાર્થના ત્રણ ભાગ. સમયનો ભાગ નથી. એક સમયના બે ભાગ થઈ શકે નહિ. એવા એક સમયમાં અનંતા ઉત્પાદવ્યયધ્રુવ એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં થાય છે. આહાહા..! એ પ્રભુ આપનું-સર્વજ્ઞનું ચિહ્ન છે. આહાહા..! અરે...! એક પણ ભાવ બેસવો જોઈએ ને. એક પણ (ભાવ) યથાર્થ જેમ છે તેમ (બેસવો જોઈએ). સાંભળે એ જુદી વાત છે. આહાહા..!

ચારિત્રનો દોષ થાય એ પણ જુદી વાત છે. આહાહા..! કેમકે ક્ષાયિકસમકિત હોય છે. તોપણ ભરતને છન્નું હજાર સ્ત્રી છે. છન્નું હજાર સ્ત્રી અને ક્ષાયિકસમકિત. તો સમકિતના દોષમાં પેલો ચારિત્રનો દોષ લાગુ નથી પડતો. આહાહા..! પ્રભુની ઝીણી વાત, ભાઈ! એ તો એક ગુણનો દોષ બીજા ગુણમાં લાગુ નથી પડતો અને બીજા ગુણ જે જ્ઞાન કે શ્રદ્ધા એક સમયની, એક સમયમાં દ્રવ્યમાં ત્રણ ભાગ, સમયનો ભાગ નહિ અને અહીંયાં ભાગ... આહાહા..! એવા અનંતા પદાર્થ, ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવની અનંતી પર્યાય, એકની તો અનેક પણ અનેકની અનેક, એવી એક સમયમાં આપ જાણો છો. આહાહા..! પ્રભુ! એ સર્વજ્ઞનું લક્ષણ છે. આપનું વચન એ બતાવે છે કે આપ સર્વજ્ઞ છો. આહાહા..! ભાષા સાદી છે પણ અંદર ગર્ભ છે. આહાહા..!

જાણવામાં કાળની જરૂર નથી કે બે સમય હોય, ત્રણ સમય હોય તો જાણે. જાણવામાં જાણવા લાયક ચીજ એકરૂપ જ હોય તો જાણે એમ પણ નથી. આહાહા..! એક સમયમાં જાણવા લાયકમાં એક એક દ્રવ્યમાં ત્રણ ભાગ, એવા ત્રણકાળના ત્રણ ભાગ... આહાહા..! પ્રભુ! એ સર્વજ્ઞ છે એમ બતાવે છે. આપની વાણી સર્વજ્ઞપણું સિદ્ધ કરે છે. આહાહા..! ગજબ વાત છે. સાધારણ માણસને લાગે કે આ શું છે? ઘણી ગૂઢતા છે.

કાળ નાનો, વસ્તુ મોટી અને તે એક એક સમયમાં ત્રણ ત્રણ ભાગવાળી. એક એક સમયમાં ત્રણ ભાગવાળી. એવા અનંતા સમય, અનંતા પદાર્થ, એક પદાર્થમાં ત્રણ ભાગ. એક સમયમાં ભાગ પડે નહિ અને જાણે એવા અનંતા પદાર્થ જે અનંતગુણા... આહાહા..! 'સમંતભદ્રસ્વામી'એ ન્યાય મૂક્યો છે, ગજબ કર્યો છે.

એક સમય, પ્રભુ! અને ત્રણકાળના પદાર્થ એ તો અનંત ભલે છે, પણ એ પદાર્થમાં એક સમયમાં ત્રણ ભાગ. એ સહિત ભવિષ્યની પણ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ, ભૂતકાળના ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ, વર્તમાનમાં ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ, એવી જે અનંતી ચીજ, એ સમયના ભાગ પાડ્યા વિના આ બધા ભાગવાળી ચીજ એક સમયમાં જણાય છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- મહિમા તો જ્ઞાનનો છે.

ઉત્તર :- આહાહા..!

'ધારશીભાઈ'! જૈનમાં પણ સર્વજ્ઞમાં શંકા પડી ગઈ. ક્રમબદ્ધની વાત આવી ને, ક્રમબદ્ધની. ક્રમે એટલે જે સમયે થવાની છે ઇ. સર્વજ્ઞ દેખે એમ થાય તો કેવળી વર્તમાન ને ભવિષ્યનું જાણે છે કે છે એટલું. પણ ક્યે સમયે કઈ પર્યાય થશે એમ નહિ. કેવળીને માનનારા એવી શંકા કરવા લાગ્યા. સમજાણું કાંઈ? એક પણ બોલ અંદર યથાર્થ (બેસવો જોઈએ). આહાહા..!

એક સમયમાં એક દ્રવ્યની ત્રણ અવસ્થા. એક સમયના ભાગ ન પડે. એવા અનંતા પદાર્થ ભૂતના, ભવિષ્યના, વર્તમાનના. પ્રભુ! એક સમયમાં તમે જાણો છો. એ તમારું સર્વજ્ઞનું વચન, એ તમારું સર્વજ્ઞનું વચન સત્ય છે, પ્રભુ! આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? વારંવાર કહેવામાં અંદર ગૂઢતા છે. આહાહા..! એમ ને એમ માની લે કે ભગવાન ત્રણકાળને જાણે છે, એવી વાત તો અનંતવાર (સાંભળી).

પોતાની એક સમયની પર્યાય, એમાં ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ એવા અનંત પદાર્થમાં એક સમયમાં ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ. જે સમયે જે પર્યાય થવાની તે ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ. સમયના ભાગ નહિ અને એકના ત્રણ ભાગ. એવા અનંતા અનંતા પદાર્થના ભાગ. આહાહા..! અનંત આત્માઓ, અનંત પરમાણુઓ એથી અનંતગુણા. ઓહોહો..! આકાશ સર્વવ્યાપક, પણ એક સમયમાં ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ. પ્રભુ! તમારું જ્ઞાન જાણે છે એમ આપે કહ્યું. પ્રભુ! બરાબર છે. આપનું વચન યથાર્થ છે. અરે..! એ યથાર્થ વસ્તુ બેસે એને સમ્યગ્દર્શન થયા વિના રહે નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ઉપરથી સાધારણ વાત કરે તો એવી નથી. આહાહા..!

કેવી રીતે તમે જાણો છો? પોતામાં જાણે છે. કેટલા કાળમાં? એક સમયમાં. કેટલાને? અનંત ભંગવાળી ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રુવવાળી ચીજ એક સમયમાં. એવી અનંતી ચીજો બધાને આપ જાણો છો. પ્રભુ! આપ સર્વજ્ઞ છો એની અમને પ્રતીતિ થઈ ગઈ. આહાહા..! આપ સર્વજ્ઞ છો. આ સ્થિતિએ આપ સર્વજ્ઞ છો એવી પ્રતીતિ અમને થઈ ગઈ. આહાહા..! વાત સાધારણ નથી. ભગવાન ત્રણકાળને જાણે.. ત્રણકાળને જાણે... સમય એક, એના બે ભાગ નહિ. આહાહા..! એક સમયના અસંખ્ય સમય, એક સેકન્ડનો અસંખ્યમો ભાગ, એમાં એક સમય એવા ત્રણકાળના સમય. એક સમયનો ભાગ નહિ અને ભાગવાળી ચીજ અનંતી... આહાહા..! એકસાથે એક જ ભાગવાળી ચીજ નહિ. એક ચીજ અનંત ભાગવાળી. ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ એવા ત્રણ ભાગવાળી. આહાહા..! પ્રભુ! આપે કહ્યું કે અમે એ જાણીએ છીએ. એ તમારું-સર્વજ્ઞનું વચન છે. પ્રભુ! આપ સર્વજ્ઞ છો એનો અમને નિર્ણય થઈ ગયો. આહાહા..! પ્રભુ! આપ સર્વજ્ઞ છો. બીજા કોઈ ત્રિકાળમાં સર્વજ્ઞ આવી ચીજ છે નહિ. આહાહા..! આવા કેવળજ્ઞાન સિવાય કોઈને આવું કેવળજ્ઞાન છે નહિ, પ્રભુ! એવી અમને પ્રતીતિ થઈ. આપે વચન કહ્યું કે અમે ત્રણકાળમાં જાણીએ છીએ અને સમય એક છે. જાણ્યું કે આ તો સર્વજ્ઞ છે. આહાહા..! વાત એવી છે. વાત સાદી છે પણ સાદીમાં ગૂઢતા ઘણી છે,

ભાઈ! આહાહા..!

ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞ ભગવાન અનંત અનંત થઈ ગયા. એ અનંત સર્વજ્ઞોની અનંત પદાર્થના ભાગવાળી, એક સમયમાં ભાગ વિના અનંતા સિદ્ધો અને અનંતા કેવળીઓ જાણે છે. પ્રભુ! એ વિશ્વાસ કોઈ જુદી જાતનો છે. આહાહા..! એ વાત નથી. એનો વિશ્વાસ...

મુમુક્ષુ :– મહિમા..

ઉત્તર :– અરે..! અલૌકિક. આહાહા..! ગજબ કામ કર્યું છે! તે દિ' જોયું ત્યારે એમ કહેતા કે ઓહોહો..! 'સમંતભદ્રાચાર્ય' તે જ કહેવા માગે છે.

પ્રભુ! તમે સર્વજ્ઞ છો એવો અમે નિર્ણય કર્યો. કઈ રીતે? આધારથી. એક સમય અને ત્રણકાળમાં અનંત પદાર્થ અને એક એક પદાર્થમાં એક સમયમાં ત્રણ ભાગ, એક સમયમાં ભાગ નહિ અને એક પદાર્થમાં ત્રણ ભાગ, એવા અનંતા પદાર્થ ભાગવાળા. આપ એક સમયમાં ભાગ વિના જાણો છો. આહાહા..! પ્રભુ! એવા કેવળજ્ઞાની આપ સિવાય દુનિયામાં બીજા કોઈ છે નહિ. આહાહા..! બીજા સર્વજ્ઞ ને કેવળી ને ઘણા નામ ધરાવે પણ પ્રભુ! આપનું જે ચિહ્ન છે એ ખ્યાલમાં આવી ગયું કે આપ જ સર્વજ્ઞ છો આ સ્થિતિએ. એ સિવાય કોઈ સર્વજ્ઞ હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! આ ભાષા આટલી છે અને ભાવ (ગૂઢ છે). આહાહા..!

ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ લક્ષણ. ત્રણ. **'એવું આ તારું વચન (તારી) સર્વજ્ઞતાનું ચિહ્ન છે.'** પ્રભુ! આહાહા..! એક સમયમાં સર્વજ્ઞ હોઈ શકે એ તમારું વચન અમને પ્રતીતિમાં આવી ગયું. કેમકે એક સમયમાં ભાગ નહિ અને ભાગવાળી ચીજ અનંતી, એને એક સમયમાં જાણે એ જ આપનું સર્વજ્ઞપણું છે, એ જ આપનું સર્વજ્ઞપણું છે. સમજાણું કાંઈ? વારંવાર કહેવામાં કાંઈક ગૂઢતા બતાવવી છે. વાત ગૂઢ છે, ભગવાન! સર્વજ્ઞને માનવા એ વાત.. આહાહા..! એ વિકલ્પથી માને એમ નહિ, ધારણાથી માને એમ નહિ. આહાહા..! ત્રણલોકના નાથ પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ અનંત તીર્થંકરો, અનંત કેવળી થયા. એક સમયમાં ત્રણકાળ પ્રત્યક્ષ દેખે છે. પ્રભુ! આપ સર્વજ્ઞ છો એનો અમને વિશ્વાસ આવ્યો. આ ન્યાયથી અમને વિશ્વાસ આવી ગયો. એમાં શંકાને સ્થાન નથી. આહાહા..! ગજબ વાત છે. ભાષા સાદી છે, ભાવ ગંભીર છે. આહાહા..!

પોતાની સન્મુખ દેખે તો ખબર પડે. ઓહોહો..! પોતાની સન્મુખમાં સમયાંતરમાં જ્ઞાનાંતર થઈ જાય છે. આહાહા..! શું કહ્યું એ? મિથ્યાજ્ઞાનમાંથી સમ્યગ્જ્ઞાન એક સમયના આંતરે થઈ જાય. સમયાંતર. પહેલે સમયે જ્ઞાન, બીજા સમયે જ્ઞાન. આહાહા..! પ્રભુ! એ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ આપે કહ્યું ભિન્ન-ભિન્ન સમયમાં, તો આ વાત સિદ્ધ થઈ ગઈ. આહાહા..! પહેલા સમયે ભલે મિથ્યાજ્ઞાન હોય અને બીજા સમયે સમ્યગ્જ્ઞાન થઈ જાય. ઉત્પાદ થયો અને ઉત્પાદ બીજા સમયે વ્યય થાય છે. આહાહા..! અને એનો આધાર દ્રવ્ય છે. છતાં

એ ત્રણે વિના કોઈ કાળ રહેતો નથી. ઉત્પાદ ઉત્પાદના કારણે, વ્યય વ્યયના કારણે, ધ્રુવ ધ્રુવને કારણે. 'પ્રવચનસાર'માં આવ્યું. ઉત્પાદ ધ્રુવના કારણે નહિ, વ્યય ધ્રુવને કારણે નહિ, વ્યય ઉત્પાદને કારણે નહિ. આહાહા..!

એકકોર જ્ઞાન–ભગવાન, એકકોર જ્ઞેય એનો વિષય. અનંતા... અનંતા... અનંતા... અનંતા... ભાગવાળા વિષય. એક દ્રવ્યમાં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ તો આપે કહ્યું ને? ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ કહ્યું તો બધા દ્રવ્યમાં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ આવ્યા. તો ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવવાળી એક એક ચીજના ત્રણ ભાગ થઈ ગયા. એવા અનંતા કાળમાં અનંતા ભાગ થયા. આહાહા..! આપને એક સમયમાં ભાગ નથી. આહાહા..! 'શાંતિભાઈ'! કે દિ' વિચાર કર્યો છે ત્યાં પૈસા આડે?

આ ચીજ... આહાહા..! સર્વજ્ઞ આત્મા સિદ્ધ કરે છે. ભગવાનઆત્મા સર્વજ્ઞ છે. કેમકે એવા સર્વજ્ઞની જે શ્રદ્ધા કરે છે એની શ્રદ્ધામાં પણ એક સમયમાં આંતરો પડી જાય છે. પહેલી શ્રદ્ધા પહેલે સમયે બીજી હતી, બીજા સમયે બીજી થઈ જાય છે. સમ્યગ્દર્શનમાં પણ આંતરો નથી પડતો. કેમકે ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ આપે એકસાથે જોયું છે તો જ્યારે સમ્યગ્દર્શન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે મિથ્યાત્વનો વ્યય થાય છે. વ્યય થાય છે તો ઉત્પાદ પણ થાય જ છે. ઉત્પાદ થાય છે તો ધ્રુવ પણ રહે જ છે. આહાહા..! અડધો કલાક ચાલ્યું. આમ તો ત્રણ લીટી છે. ત્રણ આખી નથી. અડધી છે. આહાહા..!

શું પ્રભુની વાણી! ક્યાંય દુનિયામાં નથી. કોઈ સ્થાને આવી વાણી (નથી). એ પણ દિગંબર પંથ સિવાય ક્યાંય છે નહિ. શ્વેતાંબર પણ એક સમયમાં પહેલા જ્ઞાન અને બીજે સમયે દર્શન દેખે છે, એમ કહે છે. આહાહા..! અને શ્વેતાંબર કાળદ્રવ્યને માનતા નથી. એનો હેતુ અંતરમાં રહસ્ય શું છે? ઘણા વર્ષ પહેલા કહ્યું હતું, કે પોતાની પર્યાયમાં કાળ બદલાયો નથી. પોતાનો સ્વકાળ બદલાયો નથી તો પરકાળની પ્રતીતિ થઈ નથી. આહાહા..! પોતાની પર્યાયમાં સ્વકાળ બદલાય તો પરકાળની પ્રતીતિ આવ્યા વિના રહે નહિ. આહાહા..! આવું ઝીણું છે પ્રભુનું. આપણી તો કેટલી શક્તિએ પહોંચે! આહાહા..! સર્વજ્ઞ જ્યારે એની વાત કરે, ચાર જ્ઞાનના ધણી ગણધર જ્યારે વાત કરે... આહાહા..! એક શબ્દમાં કેટલું ભર્યું હોય કે ભગવાન એનું સ્પષ્ટીકરણ અને ગણધર એનું સ્પષ્ટીકરણ કરે. બીજાની તાકાત નથી. આહાહા..! એ ગાથા થઈ.

'વળી (આ ૧૬૯મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે) :–'

શ્લોક–૨૮૫

(वसंततिलका)

जानाति लोकमखिलं खलु तीर्थनाथः
स्वात्मानमेकमनघं निजसौख्यनिष्ठम्।
नो वेत्ति सोऽयमिति तं व्यवहारमार्गाद्
वक्तीति कोऽपि मुनिपो न च तस्य दोषः।।२८५।।

[શ્લોકાર્થ :–] તીર્થનાથ ખરેખર આખા લોકને જાણે છે અને તેઓ એક, અનઘ (નિર્દોષ), નિજસૌખ્યનિષ્ઠ (નિજ સુખમાં લીન) સ્વાત્માને જાણતા નથી—એમ કોઈ મુનિવર વ્યવહારમાર્ગથી કહે તો તેને દોષ નથી. ૨૮૫.

શ્લોક–૨૮૫ ઉપર પ્રવચન

जानाति लोकमखिलं खलु तीर्थनाथः
स्वात्मानमेकमनघं निजसौख्यनिष्ठम्।
नो वेत्ति सोऽयमिति तं व्यवहारमार्गाद्
वक्तीति कोऽपि मुनिपो न च तस्य दोषः।।२८५।।

આહાહા..! શું કહે છે? **'તીર્થનાથ ખરેખર આખા લોકને જાણે છે અને તેઓ એક, અનઘ (નિર્દોષ), નિજસૌખ્યનિષ્ઠ (નિજ સુખમાં લીન) સ્વાત્માને જાણતા નથી—'** શું કહે છે? કે આનંદમાં લીન છે તો આત્માને નથી જાણતા, પરને જાણે છે. જ્ઞાનનો સ્વભાવ છે કે આનંદમાં લીન હોવા છતાં પરને તો જાણે. આહાહા..! છતાં આત્માને ન જાણે એમ કોઈ વ્યવહારથી કહે તો શું દોષ છે? સમજાણું કાંઈ?

ફરીથી. **'તીર્થનાથ ખરેખર આખા લોકને જાણે છે અને તેઓ એક, અનઘ (નિર્દોષ), નિજસૌખ્યનિષ્ઠ (નિજ સુખમાં લીન) સ્વાત્માને જાણતા નથી–એમ કોઈ મુનિવર વ્યવહારમાર્ગથી કહે તો તેને દોષ નથી.'** આહાહા..! આ વાત જ કોઈ... પોતાના સ્વરૂપમાં લીન છે તો પરને જાણે ભલે. જ્ઞાનનો સ્વભાવ છે. એ ભલે ઉપયોગ આ બાજુ હોય તોપણ જ્ઞાનનો સ્વભાવ છે તો પરને જાણે. પણ પોતામાં લીન છે તો પોતાને ન જાણે, એમ કોઈ

વ્યવહારપક્ષવાળા કહે તો એમાં શો દોષ છે? આહાહા..! અટપટી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- એમ કહે છે કે ભગવાન તો સ્વ-પર બંનેને જાણે છે આ તો ત્રીજો માણસ કહેનાર એમ કહે છે ને?

ઉત્તર :- એ કહે છે પણ વ્યવહારે એમ સાચું છે. એમ કહેવું છે. ત્રીજો માણસ ભલે કહે પણ એનું કહેવું સાચું છે. કઈ અપેક્ષાએ? આહાહા..! ત્રીજો કહે છે ગમે તે પણ કઈ અપેક્ષાથી? કે નિર્દોષ નિજસૌખ્યનિષ્ઠ. આનંદમાં લીન છે. ભગવાન તો આનંદગુણમાં લીન છે. આહાહા..! સાથે રહેલો જ્ઞાનગુણ, એ જ્ઞાનગુણ ભલે બીજાને જાણે પણ એ અહીંયાં આત્મા લીન છે તો પોતાને ન જાણે. એમ કોઈ વ્યવહારનયથી કહે તો એમાં કોઈ દોષ નથી. આકરી વાત છે, ભગવાન! આ તો વીતરાગના શાસ્ત્ર છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર દિગંબરના શાસ્ત્રો એટલે પરમેશ્વરની વાણી. સાક્ષાત્ શ્રીમુખે નીકળેલી દિવ્યધ્વનિ. આહાહા..! એ કાંઈ સાધારણ શબ્દોની વાત નથી. ઘણી ગૂઢ છે. વાર્તા નથી, કથા નથી, તત્ત્વનું રહસ્ય છે. આહાહા..!

શું કીધું? કે આત્મા આનંદમાં લીન છે. આનંદમાં લીન છે તો આનંદમાં જાણવાની શક્તિ નથી. જ્ઞાનનો ભાવ છે તો આનંદમાં લીન છે છતાં જ્ઞાન પરને જાણે. પરને જાણવાનો ભાવ છે. એ આનંદમાં લીન છે પણ પરને જાણવાની વાત કાંઈ ચાલી જાય છે? શું કીધું સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! અહીં પણ જ્યારે આત્મા નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં આવે છે ત્યારે જ્ઞાનમાં પરનું જાણવું ચાલ્યું જાય છે? સમજાણું કાંઈ? પર ઉપર લક્ષ નથી, ઉપયોગ નથી. આહાહા..! શું કહ્યું? પોતાના સ્વરૂપમાં જ્યાં ધ્યાનમાં લીન છે ત્યારે જ્ઞાનનો સ્વભાવ તો છે. પહેલા જે જ્ઞાનમાં જાણ્યું છે એ ધ્યાનમાં છે તો જણાયું એનો નાશ થાય છે? શું કહ્યું સમજાણું? ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહાહા..!

આ બહેનના અક્ષરો કોતરવાના છે, ભાઈ! સાંભળ્યું છે ને? 'હસમુખભાઈ' તરફથી અગિયાર હજાર રૂપિયા અને ભાઈ તરફથી 'હીરાભાઈ' તરફથી છ હજાર દિગંબર મંદિર છે એ દરેક મંદિરમાં એક એક પુસ્તક દેવું. આ બહેનનું ને? બહેનનું પુસ્તક. આખા હિન્દુસ્તાનમાં છ હજાર દિગંબર મંદિર છે. દરેક મંદિરમાં બહેનનું એક એક પુસ્તક આપવું. આહાહા..! પહેલા કહ્યું હતું. જ્યારે હાથમાં આવ્યું ત્યારે 'રામજીભાઈ'ને કહ્યું હતું. ૩૦ લાખ પુસ્તકો છપાયા પણ કોઈ પુસ્તક માટે અમે કહ્યું નથી કે છપાવો કે કરો. કાંઈ કહ્યું નથી. પણ આ પુસ્તક જ્યારે હાથમાં આવ્યું તો એમ કહ્યું, 'રામજીભાઈ'! એક લાખ પુસ્તક છપાવો. એમાં લગભગ છોંતેર હજાર તો છપાઈ ગયા છે. આહાહા..! માણસ પક્ષપાત છોડી દઈને વિચારે જરી કે સત્ય શું છે? કેવું હોવું જોઈએ? એ ખ્યાલ રાખે તો ખ્યાલ આવે. નહિતર તો ખ્યાલ આવે નહિ. આહાહા..! 'હરિભાઈ' નથી? ગયા લાગે છે. આવ્યા નથી? તબિયત બરાબર નથી? ઠીક નહિ હોય. સવારે પણ નહોતા. સવારે પણ અલૌકિક વાત

હતી. અત્યારે પણ (છે). આહાહા..!

'જયસેનાચાર્ય'માં એક એવો લેખ છે કે કોઈપણ એક ભાવ પૂરો અંદર, એના રહસ્ય... એક ભાવ જાણે તો બધા ભાવ જાણે. એવો પાઠ છે. કોઈપણ એક ભાવ. આ સર્વજ્ઞ, ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ. આહાહા..! પોતામાં લીન.. જ્ઞાનનો સ્વભાવ તો પહેલા પરને ઘણું જાણ્યું હતું. જાણવામાં લીન છે એટલું જ લીધું છે? સમજાણું કાંઈ? અંદર ધ્યાનમાં આવ્યો પણ જે જ્ઞાનમાં પરને પહેલા જાણ્યું હતું એ જાણવાનું કાંઈ ચાલ્યું ગયું છે? તો જાણે છે. પણ અંતરમાં લીન છે... આહાહા..! છે?

'નિજસૌખ્યનિષ્ઠ (નિજ સુખમાં લીન) સ્વાત્માને જાણતા નથી—' આહાહા..! શું કહેવું છે? આનંદમાં રહે એને પોતાના જ્ઞાનનો ખ્યાલ નથી. એ જ્ઞાનમાં પરને જાણવું ભલે રહ્યું, પણ પોતાના આનંદમાં લીન છે તો એને જાણવું ત્યાં રહ્યું નહિ. આનંદમાં લીન છે. આહાહા..! 'ડાહ્યાભાઈ'! આહાહા..! વીતરાગની વાણી અલૌકિક! અલૌકિક!! દિગંબર સંતોની વાણી ક્યાંય છે નહિ. કેટલાક લોકોને દુઃખ લાગે. શ્વેતાંબર કે સ્થાનકવાસીને. પ્રભુ! આ વાણી ક્યાંય છે નહિ. એ વાણી કૃત્રિમ નથી. બીજાએ તો કૃત્રિમ બનાવેલું છે. અને ક્યાંક કોઈ ઊંડે ઊંડે તર્ક કરવા જાય તો મેળ નહિ ખાય. અહીં તો ગમે તેટલે ઊંડે તર્ક કરવા જાય ત્યાં વાત સિદ્ધ થાય છે. આહાહા..! ગમે તે એક વાતને સ્પષ્ટ કરવા જાય તો એ વાત સિદ્ધ જ થાય છે. આહાહા..! એવી વાત છે આ. આહાહા..! ભાગ્યશાળીને કાને પડે એ વાણી છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– મહાભાગ્યશાળીને, એકલા ભાગ્યશાળી નહિ.

ઉત્તરઃ– મહાભાગ્યશાળી. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– આજનું વ્યાખ્યાન તો ઘણું ગૂઢ, ગંભીર અને સૂક્ષ્મ છે.

ઉત્તર :– વસ્તુ એવી છે. ત્યાં એ ઊંડું કહેવું છે. આહાહા..!

'તીર્થનાથ ખરેખર આખા લોકને જાણે છે અને તેઓ એક, અનઘ (નિર્દોષ), નિજસૌખ્યનિષ્ઠ (નિજ સુખમાં લીન) સ્વાત્માને જાણતા નથી—' આહાહા..! **'એમ કોઈ મુનિવર વ્યવહારમાર્ગથી કહે...'** જુઓ! વ્યવહારનય છે, એનો વિષય પણ છે. નય છે તો વિષયી છે. વિષયી છે એનો વિષય છે, પણ આદરણીય નથી. આહાહા..! અહીં કહે છે કે વ્યવહારનયથી કોઈ એમ કહે કે પરને જાણે છે અને પોતાનો આત્મા આનંદમાં છે તો પોતાને ન જાણે તો એને શું કહેવું? વ્યવહારનયથી કહે છે. આહાહા..! ગજબ વાત.

મુમુક્ષુ :– વ્યવહારનયનો વિષય પર છે...

ઉત્તર :– હું જાણું ત્યાં રહ્યું નથી. આનંદમાં છે. અને પરનું જાણવું તો અંદર જ્ઞાનમાં હતું એ રહી ગયું છે. એ કાંઈ વયુ ગયું નથી. ધ્યાનમાં, આનંદમાં આવી ગયા માટે પરનું જાણવું, ક્ષયોપશમમાં પર્યાયમાં હતું એ કાંઈ વયું ગયું નથી. આહાહા..! 'ડાહ્યાભાઈ'! આહાહા..!

ગાથા-૧૭૦

णाणं जीवसरूवं तम्हा जाणेइ अप्पगं अप्पा।
अप्पाणं ण वि जाणदि अप्पादो होदि विदिरित्तं।।१७०।।

ज्ञानं जीवस्वरूपं तस्माज्जानात्यात्मकं आत्मा।
आत्मानं नापि जानात्यात्मनो भवति व्यतिरिक्तम्।।१७०।।

अत्र ज्ञानस्वरूपो जीव इति वितर्केणोक्तः।

इह हि ज्ञानं तावज्जीवस्वरूपं भवति, ततो हेतोरखंडाद्वैतस्वभावनिरतं निरतिशयपरमभावनासनाथं मुक्तिसुंदरीनाथं बहिर्व्यावृत्तकौतूहलं निजपरमात्मानं जानाति कश्चिदात्मा भव्यजीव इति अयं खलु स्वभाववादः। अस्य विपरीतो वितर्कः स खलु विभाववादः प्राथमिकशिष्याभिप्रायः। कथमिति चेत्, पूर्वोक्तस्वरूपमात्मानं खलु न जानात्यात्मा, स्वरूपावस्थितः संतिष्ठति। यथोष्णस्वरूपस्याग्नेः स्वरूपमग्निः किं जानाति, तथैव ज्ञानज्ञेयविकल्पाभावात् सोऽयमात्मात्मनि तिष्ठति। हंहो प्राथमिकशिष्य अग्निवदयमात्मा किमचेतनः। किं बहुना। तमात्मानं ज्ञानं न जानाति चेद् देवदत्तरहितपरशुवत् इदं हि नार्थक्रियाकारि, अत एव आत्मनः सकाशाद् व्यतिरिक्तं भवति। तन्न खलु सम्मतं स्वभाववादिनामिति।

तथा चोक्तं श्रीगुणभद्रस्वामिभि

(अनुष्टुभ्)

``ज्ञानस्वभावः स्यादात्मा स्वभाववाप्तिरच्युतिः
तस्मादच्युतिमाकांक्षन् भावयेज्ज्ञानभावनाम्।''

છે જ્ઞાન જીવસ્વરૂપ, તેથી જીવ જાણે જીવને;
જીવને ન જાણે જ્ઞાન તો એ જીવથી જુદું ઠરે! ૧૭૦.

અન્વયાર્થ :– [ज्ञानं] જ્ઞાન [जीवस्वरूपं] જીવનું સ્વરૂપ છે, [तस्मात्] તેથી [आत्मा] આત્મા [आत्मकं] આત્માને [जानाति] જાણે છે; [आत्मानं न अपि जानाति] જો જ્ઞાન આત્માને ન જાણે તો [आत्मनः] આત્માથી [व्यतिरिक्तम्] વ્યતિરિક્ત (જુદું) [भवति] ઠરે!

ટીકા :– અહીં (આ ગાથામાં) 'જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે' એમ વિતર્કથી (દલીલથી) કહ્યું છે.

પ્રથમ તો, જ્ઞાન ખરેખર જીવનું સ્વરૂપ છે; તે હેતુથી, જે અખંડ અદ્વૈત સ્વભાવમાં લીન છે, જે [૧]નિરતિશય પરમ ભાવના સહિત છે, જે મુક્તિસુંદરીનો નાથ છે અને બહારમાં જેણે [૨]કૌતૂહલ વ્યાવૃત્ત કર્યું છે (અર્થાત્ બાહ્ય પદાર્થો સંબંધી કુતૂહલનો જેણે અભાવ કર્યો છે) એવા નિજ પરમાત્માને કોઈ આત્મા–ભવ્ય જીવ–જાણે છે.—આમ આ ખરેખર સ્વભાવવાદ છે. આનાથી વિપરીત વિતર્ક (-વિચાર) તે ખરેખર વિભાવવાદ છે, પ્રાથમિક શિષ્યનો અભિપ્રાય છે.

તે (વિપરીત વિતર્ક–પ્રાથમિક શિષ્યનો અભિપ્રાય) ક્યા પ્રકારે છે? (તે આ પ્રકારે છે :–) 'પૂર્વોક્તસ્વરૂપ (જ્ઞાનસ્વરૂપ) આત્માને આત્મા ખરેખર જાણતો નથી, સ્વરૂપમાં અવસ્થિત રહે છે (–આત્મામાં માત્ર સ્થિત રહે છે). જેવી રીતે ઉષ્ણતાસ્વરૂપ અગ્નિના સ્વરૂપને (અર્થાત્ અગ્નિને) શું અગ્નિ જાણે છે? (નથી જ જાણતો.) તેવી જ રીતે જ્ઞાનજ્ઞેય સંબંધી વિકલ્પના અભાવથી આ આત્મા આત્મામાં (માત્ર) સ્થિત રહે છે (–આત્માને જાણતો નથી).'

(ઉપરોક્ત વિતર્કનો ઉત્તર :–) 'હે પ્રાથમિક શિષ્ય! અગ્નિની માફક શું આ આત્મા અચેતન છે (કે જેથી તે પોતાને ન જાણે)? વધારે શું કહેવું? (સંક્ષેપમાં,) જો તે આત્માને જ્ઞાન ન જાણે તો તે જ્ઞાન, દેવદત્ત વિનાની કુહાડીની માફક, *અર્થક્રિયાકારી ન ઠરે, અને તેથી તે આત્માથી ભિન્ન ઠરે? તે તો (અર્થાત્ જ્ઞાન ને આત્માની સર્વથા ભિન્નતા તો) ખરેખર સ્વભાવવાદીઓને સંમત નથી. (માટે નક્કી કર કે જ્ઞાન આત્માને જાણે છે.)'

એવી રીતે (આચાર્યવર) શ્રી ગુણભદ્રસ્વામીએ (આત્માનુશાસનમાં ૧૭૪મા શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :–

''[શ્લોકાર્થ :–] આત્મા જ્ઞાનસ્વભાવ છે; સ્વભાવની પ્રાપ્તિ તે અચ્યુતિ (અવિનાશી દશા) છે; માટે અચ્યુતિને (અવિનાશીપણાને, શાશ્વત અવસ્થાને) ઇચ્છનાર જીવે જ્ઞાનની ભાવના ભાવવી.''

---

૧ નિરતિશય = જેનાથી બીજું કોઈ ચડિયાતું નથી; એવી અનુત્તમ; શ્રેષ્ઠ; અજોડ

૨ કૌતૂહલ = ઇન્તેજારી; ઉત્સુક્તા; આશ્ચર્ય; કૌતુક.

* અર્થક્રિયાકારી = પ્રયોજનભૂત ક્રિયા કરનારું. (જેમ દેવદત્ત વગરની એકલી કુહાડી અર્થક્રિયા–કાપવાની ક્રિયા—કરતી નથી, તેમ જો જ્ઞાન આત્માને જાણતું ન હોય તો જ્ઞાને પણ અર્થક્રિયા–જાણવાની ક્રિયા– ન કરી; તેથી જેમ અર્થક્રિયાશૂન્ય કુહાડી દેવદત્તથી ભિન્ન છે તેમ અર્થક્રિયાશૂન્ય જ્ઞાન આત્માથી ભિન્ન હોવું જોઈએ! પરંતુ તે તો સ્પષ્ટપણે વિરુદ્ધ છે. માટે જ્ઞાન આત્માને જાણે જ છે.)

ગાથા-૧૭૦ ઉપર પ્રવચન

૧૭૦-ગાથા.

णाणं जीवसरूवं तम्हा जाणेइ अप्पगं अप्पा।
अप्पाणं ण वि जाणदि अप्पादो होदि विदिरित्तं।।१७०।।
છે જ્ઞાન જીવસ્વરૂપ, તેથી જીવ જાણે જીવને;
જીવને ન જાણે જ્ઞાન તો એ જીવથી જુદું ઠરે! ૧૭૦.

પહેલા હા પાડી પછી અહીં ના પાડી. કઈ નયનું વાક્ય છે? આહાહા..! વ્યવહારનય છે કે નહિ? લોકાલોકને જાણે છે એ અસદ્ભુત વ્યવહારનય છે. અસદ્ભુત વ્યવહારનય ન હોય તો લોકાલોક જાણે, પરને અડે નહિ ને જાણે, કેવળજ્ઞાન પરને અડે નહિ અને જાણે, એમ કહેવું એ તો અસદ્ભુત વ્યવહારનય છે. તો એ છે કે નહિ? લોકાલોકને વ્યવહારથી જાણે છે એ છે. ભલે અસદ્ભુત વ્યવહારનય છે. આહાહા..! પોતાને જાણે અને પરને ન જાણે એ નિશ્ચયનય છે. આહાહા..! અને સ્વપરપ્રકાશક પોતાનો જે ગુણ છે એ તો પોતાને પોતામાં જાણે છે. પર શબ્દ આવ્યો માટે પરને જાણે એમ નથી. પોતામાં પર સંબંધી અને પોતા સંબંધી જે સ્વપરપ્રકાશક (જ્ઞાન) છે એ નિશ્ચયથી છે. એ નિશ્ચયથી છે. પર શબ્દ આવ્યો માટે વ્યવહાર છે એમ નહિ. આહાહા..! અને એકલા પરને જાણે એ વ્યવહાર છે. આહાહા..! આવી ઝીણી વાત! સંપ્રદાયમાં તો આ સામાયિક કરો, પોષા કરો, પડિક્કમણા કરો. આત્મા વિના, વર વિના જાન (જોડી દીધી). વર વિનાની જાન તો માણસના ટોળા કહેવાય. અરે..! પ્રભુ! તું કોણ છો? તારી સત્તા શું છે? તારી શક્તિ શું છે? તારામાં શક્તિ કેટલી ભરેલી છે? કઈ નયે તું તને જાણ અને કઈ નયે તું પરને જાણ? અને પરને જાણવા છતાં નિશ્ચયથી સ્વને જાણ... આહાહા..! સ્વ-પર (જાણવાનો) પોતાનો સ્વભાવ છે તો એ સ્વ અને પરને જાણવું નિશ્ચય છે. પણ સ્વને છોડીને એકલું પરને જાણે એ વ્યવહાર છે. આહાહા..! આ બધો નિર્ણય કરવા નવરાશ નથી. આહાહા..!

અહીં શું કહ્યું?

છે જ્ઞાન જીવસ્વરૂપ, તેથી જીવ જાણે જીવને;
જીવને ન જાણે જ્ઞાન તો એ જીવથી જુદું ઠરે! ૧૭૦.

'ટીકા :– અહીં (આ ગાથામાં) 'જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે' એમ વિતર્કથી (દલીલથી) કહ્યું છે.' આહાહા..! ભગવાને અમૃત વરસાવ્યા છે! મુનિઓએ તો અમૃત વરસાવ્યા છે. થોડાક શબ્દોમાં ઊંડા ભાવ ભર્યા છે. આહાહા..! છતાં એ શબ્દોના કરનાર અમે નથી એમ કહે છે. આહાહા..! શબ્દની રચના જડથી થાય છે, પ્રભુ! અમે તો આત્મા છીએ, નાથ! આત્મા

જડથી તો અત્યંત ભિન્ન છે. જડને આત્મા અડતો નથી ને. આહાહા..! ભાષાને આત્મા અડતો નથી ને. ભાષાના પરમાણુમાં એક પરમાણુ બીજા પરમાણુને અડતો નથી ને. આહાહા..! વીતરાગનો માર્ગ ત્રણલોક ત્રણકાળમાં બીજે ક્યાંય છે નહિ. બધાએ કલ્પના કરીને કલ્પનાથી માની લીધો છે. આ તો પ્રત્યક્ષ સર્વજ્ઞ ભગવાને જે (કહ્યું).. 'સીમંધર' ભગવાન સાક્ષાત્ બિરાજે છે. એમણે જે પ્રત્યક્ષ જોયું તે આ વાત છે. 'કુંદકુંદાચાર્ય' ત્યાં ગયા હતા. આઠ દિવસ રહ્યા હતા. સાક્ષાત્ સાંભળ્યું છે અને સાંભળીને આવ્યા અને આ કહ્યું. આહાહા..! એમાં પણ આ શાસ્ત્ર પોતા માટે કર્યું છે. 'સમયસાર' અને 'પ્રવચનસાર' એ તો બધાને સમજાવવા માટે કહ્યું છે. આ પોતાના માટે કર્યું છે. પોતાના માટે આ બનાવ્યું છે. છેલ્લી ગાથા છે. મારી ભાવના માટે મેં આ કર્યું છે. 'કુંદાકુંદાચાર્ય' ત્રીજે નંબરે (આવે છે). ભગવાન... આહાહા..! મંગલં ભગવાન વીરો, મંગલં ગૌતમોગણી, મંગલં કુંદકુંદાર્યો. ત્રીજે નંબરે આવ્યા છે. આહાહા..! ગણધર પછી એમનો (નંબર છે). એમની વાણી (છે). આહાહા..! ગજબ છે. ઉપરટપકે વાંચી જાય તો એનો મર્મ હાથ ન આવે. 'હેમરાજજી' બરાબર આવી ગયા, તાકડે આવી ગયા. વાત નીકળી ને આવી ગયા છે. આહાહા..! આવી વાત છે, પ્રભુ!

'(આ ગાથામાં) 'જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે' એમ વિતર્કથી (દલીલથી) કહ્યું છે.' 'પ્રથમ તો જ્ઞાન ખરેખર જીવનું સ્વરૂપ છે;...' આહાહા..! જ્ઞાન અને આત્મા કોઈ જુદાં નથી. એ અપેક્ષાએ જીવનું સ્વરૂપ છે. **'તે હેતુથી, જે અખંડ અદ્વૈત સ્વભાવમાં લીન છે,...'** જે અખંડ, અદ્વૈત, એક સ્વભાવમાં લીન છે **'જે નિરતિશય...' 'જેનાથી બીજું કોઈ ચડિયાતું નથી એવી; અનુત્તમ; શ્રેષ્ઠ; અજોડ.'** આહાહા..! અજોડ **'પરમભાવના સહિત છે, જે મુક્તિસુંદરીનો નાથ છે...'** આહાહા..! પૂર્ણાનંદની પરિણતિના સ્વામી છે. ભગવાનઆત્મા આનંદસ્વરૂપ છે. એ પૂર્ણાનંદની પરિણતિ પ્રગટી તો એ પૂર્ણાનંદની પરિણતિનો એ સ્વામી થયો. આહાહા..! આનંદમાં બાકી રહ્યું નહિ. આહાહા..!

'મુક્તિસુંદરીનો નાથ છે અને બહારમાં જેણે કૌતૂહલ વ્યાવૃત્ત કર્યું છે...' આહાહા..! **'ઈન્તેજારી; ઉત્સુકતા; આશ્ચર્ય; કૌતુક.'** એને નિવૃત્ત કર્યું છે. આહાહા..! **'(અર્થાત્ બાહ્ય પદાર્થો સંબંધી કુતૂહલનો જેણે અભાવ કર્યો છે) એવા નિજ પરમાત્માને કોઈ આત્મા—ભવ્ય જીવ—જાણે છે.—આમ આ ખરેખર સ્વભાવવાદ છે.'** એ ખરેખર સ્વભાવવાદ છે. આત્મા આત્માને જાણે એ સ્વભાવવાદ છે. આત્મા પરને જાણે એ બધા વ્યવહારવાદ છે. આહાહા..! વાત સાધારણ છે પણ અંદર ગંભીરતા છે. અભ્યાસ, અભ્યાસ નહિ. મૂળ તત્ત્વનો અભ્યાસ ન મળે. ઉપરની વાત જાણવા રોકાય જાય.

'કુતૂહલનો જેણે અભાવ કર્યો છે એવા નિજ પરમાત્માને કોઈ આત્મા—ભવ્ય જીવ—જાણે છે.—આમ આ ખરેખર સ્વભાવવાદ છે.' પોતાને જ્ઞાન જ્ઞાન જાણે એ સ્વભાવવાદ છે. આહાહા..! જ્ઞાન જ્ઞાનને જાણે એ સ્વભાવવાદ છે. જ્ઞાન પરને જાણે એ વ્યવહારનયનો

વિષય છે. આહાહા..! **'આનાથી વિપરીત વિતર્ક (–વિચાર) તે ખરેખર વિભાવવાદ છે,...'** આહાહા..! પોતે પોતાને જાણે એ સ્વભાવવાદ છે. એનાથી વિપરીત પરને (જાણે) એ વિભાવવાદ છે. આહાહા..! જાણવામાં આવે છે એમ વ્યવહારનયથી કહેવામાં આવે છે. પણ એ તો અસદ્‌ભુત વ્યવહારનય છે. પરને જાણે, કેવળજ્ઞાની ત્રણકાળ, ત્રણલોકને જાણે એ અસદ્‌ભુત વ્યવહારનય છે. સદ્‌ભુત વ્યવહાર પણ નહિ. આહાહા..! રાગને જાણે, ખ્યાલમાં રાગ આવ્યો એને જાણે એ અસદ્‌ભુત ઉપચાર નય છે. અને સ્થુળ ઉપયોગ છે તો રાગ તે વખતે જણાય છે, સાથે ન જણાય તેને જાણવું એ અસદ્‌ભુત અનુપચાર નય છે. આહાહા..! અને એ રાગને જ્ઞાન જાણે એ સદ્‌ભુત ઉપચાર છે. અને જ્ઞાન આત્મા છે એ સદ્‌ભુત વ્યવહાર અનુપચાર છે. આહાહા..! આવી વાત. ૧૧મી ગાથામાં વ્યવહાર બધો અભૂતાર્થ કહ્યો. આ અધ્યાત્મનો વ્યવહાર. વસ્તુ વસ્તુ તરીકે છે. એને ભેદ પાડીને કહે કે આત્મા આત્માને જાણે, એનાથી શું સિદ્ધિ છે? એ આપણે 'સમયસાર'માં આવી ગયું. એમાં શું સિદ્ધિ છે? પોતામાં પોતાને જાણે, આત્મા પોતાને જાણે એ પણ સદ્‌ભુત વ્યવહારનય છે. આહાહા..! ભેદ છે ને? જ્ઞાયક તો જ્ઞાયક છે. આહાહા..! એ નિશ્ચય છે, એ વાસ્તવિક છે. પર્યાય કહે છે.

એ કહે છે. **'એવા નિજ પરમાત્માને કોઈ આત્મા–ભવ્યજીવ—જાણે છે.–આમ આ ખરેખર સ્વભાવવાદ છે. આનાથી વિપરીત વિતર્ક (–વિચાર) તે ખરેખર વિભાવવાદ છે, પ્રાથમિક શિષ્યનો અભિપ્રાય છે.'** એટલું લીધું. એમ લેશે... ષટ્‌ખંડાગમ એમ લે છે. પ્રાથમિક શિષ્યનો આ અભિપ્રાય છે કે દર્શન સ્વને દેખે, જ્ઞાન પરને દેખે(જાણે) એવો પ્રાથમિક શિષ્યનો અભિપ્રાય છે. એને ગુરુ સમજાવે છે તો એ વાત એને બેસી જાય છે. એવી વાત છે. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)